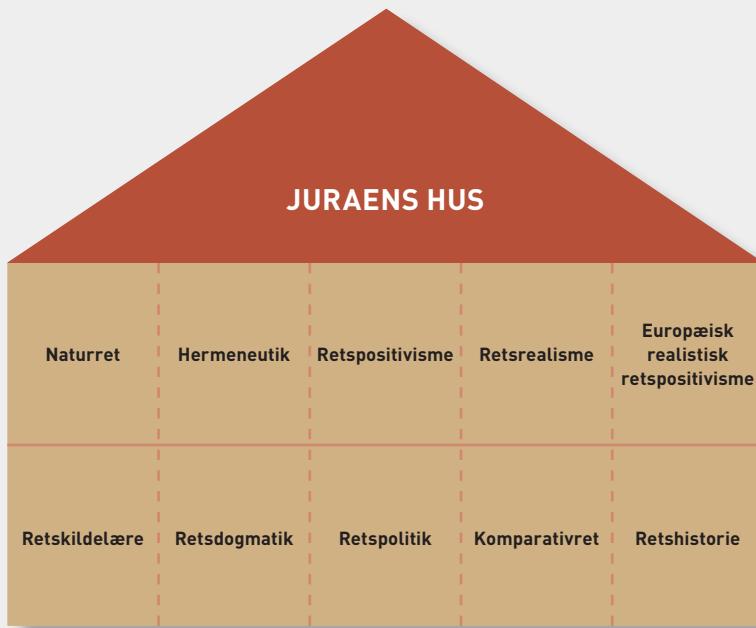

Christina D. Tvarnø & Ruth Nielsen

RETSKILDER OG RETSTEORIER

6. REVIDEREDE UDGAVE

Retskilder og retsteorier

Denne bog er omfattet af lov om ophavsret og må ikke videregives – herunder udlånes, sælges eller kopieres – i digital form.

Indholdet må alene anvendes af licenstager i henhold til de til enhver tid gældende licensbetingelser.

© Jurist- og Økonomforbundets Forlag

Christina D. Tvarnø & Ruth Nielsen

Retskilder og retsteorier

6. udgave

Djøf Forlag
2021

Denne bog er omfattet af lov om ophavsret og må ikke videregives – herunder udlånes, sælges eller kopieres – i digital form.

Indholdet må alene anvendes af licentstager i henhold til de til enhver tid gældende licensbetingelser.

© Jurist- og Økonomforbundets Forlag

Christina D. Tvarnø & Ruth Nielsen
Retskilder og retsteorier

6. udgave, 1. oplag

© 2021 by Djøf Forlag

Alle rettigheder forbeholdes.
Mekanisk, elektronisk, fotografisk eller anden gengivelse af
eller kopiering fra denne bog eller dele heraf
er ifølge gældende dansk lov om ophavsret ikke tilladt
uden forlagets skriftlige samtykke eller aftale med Copy-Dan.

Omslag: Marianne Tingkov
Tryk: Ecograf, Brabrand

Printed in Denmark 2021
ISBN 978-87-574-4833-7
E-bog ISBN 978-87-7198-515-3

Djøf Forlag
Gothersgade 137
1123 København K

Telefon: 39 13 55 00
e-mail: forlag@djoef.dk
www.djoef-forlag.dk

Indholdsfortegnelse

Forord	25
Kapitel 1. Introduktion til Del I og II	27
1. Emne og problemstilling	27
2. Bogens struktur	28
3. Sammenhæng mellem retsfilosofi/retsteori og retsvidenskab/retsdogmatik	29
4. Begreber og deres varierende betydning i forskellige retsteorier	31
4.1. Gældende/gyldig ret	31
4.2. Norm/regel	32
4.2.1. Kompetencenormer	32
4.2.2. Pligtormer	32
4.2.3. Skreven og uskreven ret	33
4.3. Retssystem	33
4.4. Regulering	33
4.5. Retskildebegrebet	33
4.6. Retsdogmatik/retsdogmatisk metode	34
4.7. Juridisk metode	35
4.8. Juridisk forskningspraksis	35
4.9. Hjemmel	35
4.9.1. Legalitetsprincippet	36
4.9.2. Partsautonomi	36
4.10. <i>Jus og faktum.</i> Retsfaktum og retsfølge	36
4.11. Ontologi og epistemologi	37
4.12. Tredjelande	37
5. Monisme og dualisme	37
5.1. Generelt	37
5.2. Dansk ret og EU-ret på EU-regulerede områder	38
5.3. Dansk ret og den del af folkeretten, der ikke er en del af EU-retten	40
5.4. Udviklingstendensen i dansk retsopfattelse	40

Indholdsfortegnelse

6.	Hovedpunkter i europæisk, realistisk retspositivism	43
6.1.	Europæisk og international	43
6.2.	Realistisk	45
6.3.	Retspositivistisk	46
6.4.	Udvikling af teoretiske værktøjer	47
6.4.1.	Begreber	47
6.4.2.	Systematiske snit	47
6.4.3.	Modeller	49
6.4.4.	Principper	49
	Del I. Retskilder	51
	Kapitel 2. Indledning til retskilder og retsdogmatik	53
1.	Retskildelære og retsdogmatik	53
1.1.	Retsvidenskab	54
1.2.	Retskildelære	54
1.2.2.	Retskildebegrebet	54
1.3.	Retsdogmatik	55
1.3.1.	Praktisk og teoretisk retsdogmatik	55
1.4.	De lege lata	57
1.5.	Retspolitik	57
1.6.	Komparativ ret	58
1.7.	Retshistorie	59
1.8.	Retsociologi	59
2.	Retskildelære og retsdogmatik i europæisk realistisk retspositivism	59
2.1.	Faktum, retsfaktum, jus og retsfølge	62
2.2.	Retssystemet	63
2.2.1.	Offentlig ret	63
2.2.2.	Privatret	64
3.	Retskildelære og retsdogmatik i et evolutionært, internationalt og europæisk perspektiv	64
4.	Dynamikken i retssystemet	67
5.	Kilder og metode i videnskabeligt arbejde	70
5.1.	Juridisk informationssøgning	70
5.1.1.	EU's retskilder	70
5.1.2.	Folkeretlige kilder	71
5.1.3.	Danske kilder	71
5.1.4.	Uskrevne kilder	73
6.	Afrunding	73

Kapitel 3. Regulering	75
1. Indledning	75
1.1. Begrebet regulering	76
1.2. Soft law, ikke-bindende regulering	77
1.3. Kompetencenormer og forholdsnormer (pligtnormer)	77
1.3.1. Kompetencenormer	78
1.3.2. Pligtnormer	79
1.3.2.1. Retsregler	79
1.3.2.2. Retsprincipper	80
1.3.3. Afvejningsnormer	81
2. Det danske reguleringshierarki	81
2.1. Den danske forfatning. Grundloven	82
2.1.1. De øverste statsorganer: den lovgivende, udøvende og dømmende magt	84
2.1.1.1. Den lovgivende magt	84
2.1.1.2. Den udøvende magt	85
2.1.1.3. Den dømmende magt	85
2.1.2. Den danske grundlov udfordres af EU-udviklingen	86
2.1.2.1. Danske domstole er samtidig fællesskabsdomstole	87
2.1.2.2. Traktat- og grundlovsændringer	87
2.2. Almindelig lovgivning	90
2.2.1. Forskellige typer lovgivning	90
2.2.2. Lovgivningsprocessen	90
2.2.2.1. Sagkyndige udvalg	91
2.2.2.2. Behandlingen i ministeriet. Høring af andre, bl.a. EU-Kommissionen	92
2.2.2.3. Behandling i Folketinget	93
2.2.3. Forarbejder (motiverne)	94
2.2.4. Bemærkninger til lovforslag	95
2.2.5. Ligestillingseffekten af lovforslag	96
2.2.6. Lovens stadfæstelse og kundgørelse	96
2.2.6.1. Lovtidende	97
2.2.6.2. Lovbekendtgørelser	98
2.2.7. Loves opbygning	98
2.2.8. Loves indhold. Den materielle lovgivningskompetence	99
2.3. Bindende administrative forskrifter	99
2.3.1. Kongelige anordninger	100

Indholdsfortegnelse

2.3.2.	Bekendtgørelser	101
2.3.3.	Cirkulærer	101
2.3.4.	Andre bindende administrative retsakter	103
2.4.	Soft Law, ikke-bindende regulering	103
2.5.	Hvordan finder man dokumenter vedrørende dansk regulering?	104
2.5.1.	Retsinformation	104
2.5.2.	Love og bekendtgørelser	104
2.5.3.	Forarbejder til lovgivning	105
2.5.4.	Ministerialtidende	105
2.5.5.	Andre lovsamlinger og lovkommentarer	105
2.5.6.	Offentlige myndigheders hjemmesider	106
3.	Folkeretlig regulering	106
3.1.	Folkeretssubjekter	107
3.2.	Generelt om folkerettens kilder	107
3.2.1.	Art. 38 i statutten for Den Internationale Domstol ..	107
3.2.2.	Wiener-konventionen om traktatretten	108
3.2.2.1.	Begreber	108
3.2.2.2.	Traktaters indgåelse, ugyldighed og ophør	108
3.2.2.3.	Interne nationale regler vedrørende kompetence ...	110
3.2.2.4.	Jus cogens	111
3.3.	EMRK og EMD	112
3.4.	Folkeretlige regler indgået i EU-regi	113
3.4.1.	Traktater med tredjelande	114
3.4.2.	EU's og Medlemsstaternes traktatkompetence	114
3.4.3.	Begrænsninger i medlemslandenes traktatkompetence af hensyn til EU	114
3.5.	Opfyldelse af traktatforpligtelser	115
3.5.1.	Den folkeretlige opfyldelsespligt	115
3.5.2.	Særlig inkorporering. Danmark som folkeretssubjekt	116
3.5.3.	Omskrivning eller inkorporering i originaltekst	117
3.5.4.	Normharmoni. Løbende opfyldelse i praksis. Fortolkningsreglen, formodningsreglen og instruktionsreglen	119
3.6.	Folkeretlig soft law	120
4.	EU-regulering	121
4.1.	Den historiske udvikling	123
4.1.1.	Generelt	123
4.1.2.	Baggrund: 2. verdenskrig	125

4.1.3.	EKSF-Traktaten 1951 (udløbet i 2002)	125
4.1.4.	EØF- og EURATOM-Traktaterne 1957	126
4.1.5.	Den Europæiske Fælles Akt 1986	128
4.1.6.	Maastricht-Traktaten 1992	128
4.1.7.	Amsterdam-Traktaten 1999	129
4.1.8.	Nice-Traktaten 2001	130
4.1.9.	Den ikke gennemførte forfatningstraktat 2004	131
4.1.10.	Lissabon-Traktaten	131
4.2.	EU's institutioner. Den institutionelle balance (magtfordelingen) i EU	132
4.2.1.	Europa-Parlamentet	134
4.2.2.	Det Europæiske Råd	134
4.2.3.	Rådet	135
4.2.4.	Kommissionen	135
4.2.5.	Den højststående repræsentant for udenrigsanliggender	136
4.2.6.	EU-Domstolen	136
4.3.	Retskilderne i EU	139
4.3.1.	EU's traktatgrundlag i TEU og TEUF	141
4.3.2.	Chartret. Grundlæggende rettigheder og almindelige retsprincipper i EU-retten	143
4.3.3.	Bindende sekundærregulering	145
4.3.3.1.	Forordninger	146
4.3.3.2.	Direktiver	146
4.3.3.3.	Afgørelser	147
4.3.3.4.	Andre bindende retsakter	148
4.3.3.5.	Forarbejder til sekundærregulering	148
4.3.4.	Ikke-bindende EU-ret. Soft law	149
4.3.4.1.	Henstillinger og udtalelser	149
4.3.4.2.	EU's strategier	151
4.4.	EU-rettens virkning i dansk ret	152
4.4.1.	Direkte virkning	152
4.4.2.	Forrang	153
4.4.3.	EU-konform fortolkning	154
4.4.4.	Effektiv judiciel beskyttelse	155
4.4.5.	Medlemsstaternes erstatningsansvar	155
4.5.	Krav til, hvilke nationale retskilder, der kan implementere EU-ret	156
4.5.1.	Lovgivning og bindende administrative forskrifter	156
4.5.2.	Nationale lovforarbejder	157

Indholdsfortegnelse

4.5.3.	Doms- og administrativ praksis	158
4.5.4.	Kollektive overenskomster	159
4.5.5.	Generalklausuler	159
4.5.6.	Skal rammedirektiver implementeres ved rammelove?	159
4.5.7.	Skal ikke-bindende dele af et direktiv implementeres?	160
4.5.8.	Sondringen mellem privat og offentlig ret ved implementering af direktiver	161
Kapitel 4. Praksis		165
1.	Indledning	165
2.	Domspraksis. Præjudikater	166
2.1.	En doms ratio og obiter dictum	166
2.2.	Grunde der taler for eller imod at tillægge præjudikater retskildeværdi	168
2.2.1.	Fordele ved at anerkende præjudikater som retskilde	168
2.2.2.	Ulemper ved at anerkende præjudikater som retskilde	168
2.3.	Præjudikatværdien af danske domme	169
2.4.	Præjudikatvirkningen af EU-domme	170
2.4.1.	Præjudicielle afgørelser	171
2.4.1.1.	Hvem kan spørge? – Hvilke nationale instanser er en ret efter art. 267 TEUF?	171
2.4.1.2.	Judiciel aktivisme	173
2.4.1.3.	Hvornår er der pligt til at spørge?	174
2.4.1.4.	Hvad kan EU-Domstolen udtale sig om?	176
2.4.2.	Udtalelser fra generaladvokaterne	178
2.4.3.	Præjudikatvirkning i forhold til EU-Domstolen selv	178
2.4.4.	EU-dommes præjudikatvirkning i forhold til danske domstole	179
2.5.	Folkeretlig domspraksis	184
2.6.	Domstolenes offentlighedsstrategi	185
2.6.1.	EU's offentlighedsstrategi	185
2.6.2.	Danske klagenævns offentlighedsstrategi	185
2.6.3.	Danske domstoles offentlighedsstrategi	185
2.6.3.1.	Kommercialiseret, halvhjemmelig offentlighedsstrategi	185

2.6.3.2. Aktindsigt i domme efter retsplejeloven	186
2.7. Hvordan undersøger man, om en eller flere domme har præjudikatværdi?	187
2.7.1. Retsdogmatisk analyse	187
2.7.2. Netværksanalyse	189
2.7.3. Afrunding	190
3. Administrativ praksis	191
3.1. Praksis fra almindelige forvaltningsmyndigheder	191
3.2. Praksis fra administrative klagenævn og lignende	192
4. Folketingets Ombudsmand	193
5. Den juridiske litteratur (juridisk forskningspraksis/retsviden-skaben/retsdogmatikken) som retskilde	193
5.1. Henvisninger til juridisk litteratur i andre retskilder	193
5.2. Forskellige retsteoriers syn på den juridiske litteraturs retskildestatus	194
5.3. Det kritiske perspektiv i retsvidenskaben	195
Kapitel 5. Retsskabelse nedefra i retssystemet	197
1. Indledning	197
2. Aftaleregulering	197
2.1. Aftalefrihed	197
2.2. Den historiske baggrund	198
2.3. EU-obligationsret	199
2.4. Deklaratorisk og præceptiv lovgivning	203
2.5. Forholdet mellem aftaleregulering og kutyme og god skik regler	204
2.6. Kontraktkonciperinge	205
2.7. Uniforme kontraktdokumenter og lignende	207
2.8. Virksomheders kontraktpaksis. Forholdet til andre end parterne i kontrakten	208
3. Selv- og samregulering	209
4. Retssædvaner og kutyme	211
4.1. Begreb	211
4.2. Betingelser for at der foreligger en retssædvaner	212
4.2.1. Almindeligt, stadigt og længe	212
4.2.2. Retsopfattelse. Følelse af forpligtelse eller berettigelse	212
4.3. Personkreds. Kendskab til sædvanen	212
4.4. Rimelighedscensur	213
4.5. Den historiske udvikling	213

Indholdsfortegnelse

4.6.	Retsområder, hvor sædvaner/kutymmer spiller en stor rolle .	214
4.7.	Samspil mellem sædvaner og andre retskilder	215
4.8.	Ændring i retssædvaner	216
5.	God skik	216
6.	Folkeretlige sædvaner	217
7.	EU-retlige sædvaner	218
Kapitel 6. Retsprincipper, almindelige retsgrundsætninger og forholdets natur		219
1.	Indledning	219
2.	Almindelige EU-retlige retsprincipper og grundlæggende rettigheder	219
2.1.	Terminologi	220
2.2.	Den historiske udvikling	221
2.2.1.	Sammenhæng mellem medlemsstaternes accept af EU-rettens forrang og grundrettsbeskyttelsen i EU ..	221
2.2.2.	EU-retligt grundretskatalog	222
2.3.	EU-Domstolen praksis om grundlæggende rettigheder og almindelige retsprincipper	225
2.4.	EU's Charter om grundlæggende rettigheder	227
2.4.	Anvendelsesområde	228
3.	Respekterer Højesteret EU's almindelige retsprincipper og grundlæggende rettigheder?	229
3.1.	Generelt om Højesterets forhold til Chartret	229
3.2.	Horisontal, direkte virkning	229
3.2.1.	Grundfos-sagen	230
3.3.	Ajos-sagen	231
4.	Almindelige danske retsgrundsætninger	231
5.	Forholdets natur	232
5.1.	Hvad er forholdets natur?	232
5.2.	Forholdets natur som fortolkningsbaggrund	233
5.3.	Forholdets natur som selvstændig retskilde	234
5.4.	Betydningen af forholdets natur	234
5.5.	Sager med folkeretlige elementer	235
5.6.	Sager med EU-retlige aspekter	236
5.7.	Forholdets natur i den juridiske litteratur	238
5.8.	Ændrede systematiske snit	240
Kapitel 7. Retsdogmatisk fortolkning		243
1.	Indledning	243

2.	Ordlydsfortolkning	244
2.1.	Flere samtidig gyldige sproglige versioner. CILFIT-sagen ...	247
2.1.1.	Sammenligning af de sproglige versioner	248
2.1.2.	Særlige begreber	249
2.2.	Ikke autentiske tekster	249
2.2.1.	Menneskerettigheder	249
2.2.2.	Internationale handelsforhold	250
2.3.	Præciserende fortolkning	251
2.4.	Indskrænkende fortolkning	252
2.5.	Udvidende fortolkning. Analogi	254
2.5.1.	Årsagerne lighed	254
2.5.2.	Retstomt rum. Analogi fra undtagelsesregler	255
2.5.3.	Analogi i forvaltningsretten	256
2.5.4.	Analogi i formueretten	256
2.5.5.	Analogi i strafferetten	256
2.5.6.	Analogi i skatteretten	258
2.6.	Modsætningsslutninger	258
3.	Subjektiv og objektiv formålsfortolkning/teleologisk fortolkning ...	259
3.1.	Argументer for eller imod subjektiv eller objektiv fortolkning	260
3.2.	Formålsfortolkning/teleologisk fortolkning i EU-retten	263
3.3.	Formålsfortolkning i dansk og nordisk ret	266
3.4.	Formålsfortolkning/teleologisk fortolkning af folkeretlige kilder og love med internationale forarbejder	266
3.5.	Efterarbejder og lex futura	270
4.	Kontekstfortolkning	272
4.1.	Valg mellem retsregler (lex superior, lex specialis, lex posterior mv.)	273
4.2.	Lex superior-princippet	274
4.2.1.	Dansk reguleringshierarki	274
4.2.1.1.	Grundloven	274
4.2.1.2.	Almindelig lov	274
4.2.1.3.	Bekendtgørelse	275
4.2.1.4.	Cirkulære	275
4.2.2.	Rangforholdet mellem EU-ret og dansk ret	276
4.2.3.	Dansk ret og folkeret	276
4.2.4.	Rangforholdet mellem folkeret og EU-ret	277
4.3.	Lex specialis-princippet	277
4.4.	Lex posterior-princippet	278
4.5.	Andre tilfælde	279

Indholdsfortegnelse

5.	EU-konform fortolkning, herunder contra legem undtagelsen	280
5.1.	EU-Domstolens praksis	281
5.1.1.	Hjemmel for pligten til EU-konform fortolkning ..	282
5.1.2.	Hvem har pligt til EU-konform fortolkning?	282
5.1.3.	Hvilke dele af EU-retten og national ret er omfattet af princippet om EU-konform fortolkning?	282
5.1.4.	Virkning i forhold til private og det offentlige	284
5.1.5.	Fra hvilket tidspunkt skal der fortolkes EU- konformt?	285
5.1.6.	Grænser for pligten til EU-konform fortolkning. Contra legem	285
5.1.7.	Almindelige retsprincipper	286
5.1.8.	Sammenfatning af EU-Domstolens praksis om EU-konform fortolkning	287
5.2.	Danske domstoles brug af EU-konform fortolkning	287
5.2.1.	Grundfos/ferielov-sagen	287
5.2.1.1.	EU-regler om ferie	287
5.2.1.2.	Den danske Grundfos/ferielovsag	289
5.2.2.	Ajos-sagen	291
5.3.	Statsligt ertatningsansvar	292
5.3.1.	Ferielov-sagen mod Beskæftigelsesministeriet	293
5.3.2.	Statsligt ertatningsansvar efter Ajos-sagen	294
6.	Fortolkning af love med international baggrund	295
6.1.	Ældre teori	295
6.2.	CISG	296
Kapitel 8. Komparativ ret og metode		297
1.	Indledning	297
1.1.	Internationale konventioner	299
1.2.	De skandinaviske obligations-kommisioner i starten af det 20. århundrede	300
1.3.	Komparativ ret i historisk perspektiv	302
2.	Komparative metoder	303
2.1.	Hvorfor foretage en komparativ analyse	303
2.2.	Hvad skal sammenlignes	304
2.3.	Hvordan sammenligner man i den komparative analyse	306
2.3.1.	Länderbericht eller analytisk metode eller en blanding	307
3.	Retsfamilierne	308

3.1.	Frankrig	310
3.2.	Tyskland	311
3.3.	England	312
3.4.	Skandinavien	314
4.	Komparativ ret, EU-retten og international ret	315
4.1.	EU-retten	315
4.2.	Den international ret	317
5.	Aftaleretligt eksempel på en komparativ analyse	318
6.	Afrunding	323
Kapitel 9. Retshistorie	325	
1.	Indledning	325
2.	Romerretten	327
2.1.	Romerretten og dansk ret	328
3.	Dansk oldtid	330
3.1.	Kanonisk ret i dansk ret	332
4.	Den danske middelalder og landskabslovene	333
5.	Renæssancen	337
5.1.	Reformationen og kirken	337
5.2.	Reformationen og universitetet	338
5.3.	Reformationen og domstolene	339
6.	Enevælden og Danske Lov	339
7.	Oplysningsstiden	341
7.1.	Grundloven	343
8.	Retten i dag	344
Del II. Retsteorier	345	
Kapitel 10. Introduktion til retsfilosofi	347	
1.	Indledning	347
2.	Videnskabsteori, filosofi og retsfilosofi	348
2.1.	Videnskabsteori	348
2.2.	Filosofi	349
2.2.1.	Platons hulelignelse	349
2.2.1.1.	Platon og lovene	350
2.2.2.	Aristoteles	351
2.2.2.1.	Aristoteles' opdeling i viden og retsvidenskaben ..	351
2.2.2.2.	Aristoteles og lovgivningen	353
2.3.	Videnskabsteoretiske grundbegreber	353
2.3.1.	Ontologi	354

Indholdsfortegnelse

2.3.2. Epistemologi	355
2.3.3. Videnskab ctr. metafysik	356
3. Retsfilosofi	357
3.1. Retsfilosofiens forandring over tid	357
3.2. Definition af retsfilosofi	358
4. Sammenhæng mellem retsfilosofi og retsvidenskab	359
4.1. Juraens hus, stueetagen og retsvidenskaben	360
4.2. Første sal og retsfilosofien	361
4.3. En suite metaforen og retsteorierne på 1. sal	361
4.4. Fagreflektivt perspektiv	363
5. Retsfilosofiens udvikling og retninger	364
5.1. Bogens andre teorier	365
5.1.1. Kønsperspektivet på retten	365
5.1.2. Retsøkonomi	366
5.1.3. Andre kritiske retsteorier	367
5.2. Nyere dansk retsfilosofi	367
6. Det videnskabelige spørgsmål	372
6.1. Spørgsmålets betydning	373
7. Opsummering	375
 Kapitel 11. Naturretten	 377
1. Indledning	377
1.1. Naturretten som retsfilosofi	377
1.2. Naturrettens oprindelse	378
1.2.1. Den babylonske lov – Code Hammurabi	378
1.2.2. Platon og Aristoteles	379
1.2.3. Stoikerne og romerne	381
1.2.4. Den kristne naturret – Katolicismen og kanonisk ret	382
1.2.4.1. Kanonisk ret	382
1.2.4.2. Skolastisk naturret	382
1.2.4.3. Thomas Aquinas	382
2. Naturrettens grundelementer	383
2.1. Normsystemets retlige gyldighed	384
2.2. Overnormen	384
2.3. Relativ og hypotetisk naturret	385
2.4. Overnormen a priori	385
2.5. Ugeografisk overnorm	386
2.6. Naturrettens grundproblem	386
3. Den rationalistiske (klassiske) naturret i det 17. og 18. århundrede ...	387

3.1.	Monarkiernes sammenbrud	389
3.2.	Samfundscontrakten	390
3.3.	Frihed og lighed	390
3.4.	Montesquieu	391
4.	Overgangen til retspositivismen	392
4.1.	Det positivistiske gældebegreb	393
4.2.	Lovpositivisme	393
5.	Den moderne vestlige naturret – efter 2. Verdenskrig	394
5.1.	Nürnberg	394
5.2.	Nutidens naturrettlige teorier	395
5.3.	Den moderne naturret og moderne retfærdighedsteori	395
5.3.1.	Ronald Dworkin, Ota Weinberger og H.L.A. Hart ..	396
5.3.1.1.	Ronald Dworkin	396
5.3.1.2.	Ota Weinberger	397
5.3.1.3.	H.L.A. Hart	397
5.4.	Lissabon-traktaten som vor tids naturrettlige kodifikation ..	398
6.	Opsummering	399
Kapitel 12. Hermeneutik		401
1.	Indledning	401
1.1.	Historisk forklaring på hermeneutikken	402
2.	Hermeneutikkens to retninger	403
2.1.	Hermeneutik som fortolkningslære	404
2.2.	Hermeneutik som videnskabsteori	404
3.	Hermeneutikkens principper	404
3.1.	Helhed og del	404
3.2.	Forforståelse	405
3.3.	Den hermeneutiske cirkel	405
3.4.	Hermeneutikkens tre grundelementer	405
4.	Juridisk-hermeneutisk-cirkel	406
5.	Hermeneutisk retsteori – metode og erkendelsesteori	408
6.	Retsanvendelsen og hermeneutikken	412
7.	Hermeneutik og EU-retten	413
8.	Et eksempel på hermeneutisk fortolkningsstil	414
9.	Afrunding	417
Kapitel 13. Retspositivisme		419
1.	Indledning	419
1.1.	Positivisme – sikker viden	420
1.2.	Positiv ret	421

Indholdsfortegnelse

2.	Engelsk retspositivisme	422
2.1.	Den klassiske (tidligste) britiske retspositivisme	422
2.1.1.	Befalingsteorien	422
2.1.2.	Utilitarismen	423
2.2.	Harts retstteori	425
2.2.1.	Ordinary-language	425
2.2.2.	The gun-man model	425
2.2.3.	Primary and secondary rules (pligtnormer og kompetencenormer)	426
2.2.4.	»Rule of recognition« og gyldighed. »Soft positivism«	426
2.2.5.	Interne og eksterne synsvinkler. Gyldighed og gælden (social effektivitet)	427
2.2.6.	Harts og Dworkins diskussion om Rules og Principles	429
3.	Tysk retspositivisme	429
3.1.	Kants rets- og moralfilosofi	429
3.2.	Den historiske skole	432
3.3.	Kelsens rene retslære	433
3.3.1.	Den rene retslærers videnskabsteoretiske udgangspunkt	433
3.3.2.	Forholdet mellem ret, moral og det faktiske (empiriske) i den rene retslære	435
3.3.3.	Den rene retslærers hovedproblemer	436
3.3.4.	Den rene retslærers adressater	437
3.3.5.	Statiske og dynamiske normssystemer i den rene retslære	437
3.3.6.	Kriteriet for en norms gyldighed i den rene retslære	438
3.3.7.	Den rene retslærers grundnorm	438
3.3.8.	Retssystemet i den rene retslære	441
3.3.9.	Ret og stat i den rene retslære	441
3.3.10.	Forholdet mellem national ret og folkeret	441
4.	Kritisk retspositivisme	442
4.1.	Tuoris kritiske retspositivisme og gældebegreb	443
4.1.1.	Tuori og rettens lagdeling	444
4.1.2.	Tuori og rettens kritiske potentiale	445
4.2.	Eksempel på kritisk retsdogmatisk analyse	446
4.3.	Kritisk retspositivisme og forholdet til EU	447
5.	Institutionel retstteori	448

5.1.	Institutionel teori i jura, samfundsvidenskab og økonomi ..	448
5.2.	Formålet med institutionel retsteori	449
5.3.	Institutionelle fakta og »rå fakta	450
5.3.1.	EU-retten og institutionelle fakta	450
5.4.	Retlige institutter	451
5.5.	Sande sætninger i institutionel retsteori	452
5.6.	Institutionel retsteori og begrebet gyldig ret	452
6.	Dansk retspositivisme	453
7.	Retspositivismen og retsrealisme	455
Kapitel 14. Realistisk retsteori		457
1.	Indledning	457
2.	Grundlaget for de realistiske retsteorier	458
2.1.	Axel Hägerström	458
2.2.	Ideologisk og behavioristisk realisme	459
2.3.	Retsrealismen og retsidealismen	460
3.	Alf Ross og realistisk retsteori	461
3.1.	Alf Ross og gældebegrebet	462
3.2.	Alf Ross og retsnormerne	463
3.2.1.	Forholdsnormer og kompetencenormerne	464
3.3.	Alf Ross og prognoseteorien	465
3.4.	Alf Ross og retskilderne	467
3.5.	Sammenhængen i retssystemet	469
3.6.	Verifikation	469
3.7.	Alf Ross og retsopolitik	471
3.8.	Alf Ross' analyse af retsinstitutter	472
3.9.	Retsrealismen i forhold til andre retsteorier	473
3.10.	Ross og dualismen	475
4.	Eckhoffs retskildelære	477
5.	Amerikansk realistisk retsteori	480
6.	Empirisk retsrealisme	481
7.	Opsummering	484
Kapitel 15. Kønsperspektiv på retten		487
1.	Indledning	487
2.	Køns juridiske betydning i historisk perspektiv. Vendepunkt i 1970'erne efter dansk medlemskab af EU	488
2.1.	Ligeløn	489
2.2.	Handlepligt for offentlige myndigheder til aktivt at fremme ligestilling	490

Indholdsfortegnelse

2.3.	Køns betydning på rettens overflade og i dybere lag	490
2.4.	Den juridiske litteratur	491
3.	Forskellige kønsperspektiver	492
3.1.	Kønsperspektiver i tilgrænsende fag som sociologi og økonomi	493
3.2.	Kønsforskning inden for juraen	494
4.3.	Integrering af køn i den retlige selvforståelse	494
3.4.	Den sociale konstruktion af køn på individ- og institutionelt niveau	495
4.	Hvad er kønsligestilling?	496
4.1.	Europarådets definition: Lige synlighed, lige bemyndigelse (kompetence) og lige deltagelse	496
4.2.	Ligestillingsbegrebet i EU-retskilder	496
4.2.1.	Kønsligestilling som værdi	497
4.2.2.	Kønsligestilling som målsætning	497
4.2.3.	Pligt til aktivt at fremme ligestilling	497
4.2.4.	Konklusion	498
4.3.	Diskrimination (forskelsbehandling) pga. køn	498
5.	Direkte diskrimination (forskelsbehandling)	499
5.1.	Værnepligt for mænd og ikke for kvinder	499
5.2.	Aktuarmæssige beregninger	500
5.2.1.	Regler om betydningen af aktuarmæssige faktorer ..	500
5.2.1.1.	Udenfor arbejdsmarkedet	500
5.2.1.2.	På arbejdsmarkedet	501
5.2.2.	Bilforsikring	503
5.2.3.	Pension	504
5.3.	Diskrimination af gravide i forsikring	505
6.	Indirekte diskrimination (forskelsbehandling)	505
7.	Kønschikane	506
8.	Seksuel chikane	506
8.1.	Regulering	506
8.1.1.	EU-regulering	506
8.1.2.	Dansk regulering	507
8.2.	Praksis	508
8.2.1.	Retspraksis	508
8.2.2.	Forskningspraksis – den juridiske litteratur	509
8.3.	Opfylder dansk ret EU-kravene?	510
9.	Formel og materiel (reel) ligestilling. Positiv særbehandling	510
10.	EU's Strategi for ligestilling mellem kønnene 2020-2025	511
10.1.	At være fri for vold og stereotyper	512

10.2.	Et velfungerende samfund med ligestilling mellem mænd og kvinder	512
10.3.	Ligestilling inden for ledende poster overalt i samfundet ...	512
10.4.	Integration af kønsaspektet og et intersektionelt perspektiv i alle EU-politikker	513
10.5.	Finansiering af foranstaltninger med henblik på at fremme ligestillingen mellem mænd og kvinder i EU	513
10.6.	At skabe ligestilling mellem kønnene og sikre kvinders indflydelse og status i hele verden	514
11.	Integrering af et kønsligestillingsperspektiv i alle retskilder.	
	Kønsmainstreaming	514
11.1.	Begreb	514
11.2.	Integrering af kønsperspektiv i forskellige retskilder	514
11.3.	Af områdets almindelige aktører	516
12.	Afrunding	516
Kapitel 16. Retsøkonomi		519
1.	Indledning	519
2.	Retsøkonomi og retsfilosofi	521
2.1.	Common sense ctr. økonomisk teori	522
2.2.	Richard A. Posner	523
2.3.	Økonomiske betragtninger i retsvidenskaben	524
2.4.	Økonomiske formål med juridiske regler	525
2.5.	Den erhvervsjuridiske metode	526
2.6.	Retsøkonomien og europæisk realistisk retspositivism	527
3.	Retsøkonomi og retsvidenskab generelt	528
3.1.	Retsøkonomi er økonomisk videnskab	529
3.2.	Retsøkonomiens analyseniveau	530
3.3.	Forklарingsredskab og supplement til den juridiske videnskab	530
4.	Økonomisk metodologi og forskellige økonomiske teorier	531
4.1.	Klassisk økonomisk teori	531
4.2.	Neoklassisk teori	531
4.3.	Nyttebegrebet	532
4.4.	Institutionel teori	533
4.5.	Retsøkonomiens analyseseenhed	533
4.6.	Samfunds niveau og kontraktniveau	533
4.7.	Markedsøkonomi og social markedsøkonomi – USA og EU i økonomisk teori	534
4.7.1.	EU og social markedsøkonomi	535

Indholdsfortegnelse

4.7.2.	USA og markedsøkonomi	537
4.7.3.	Analytisk perspektiv	539
5.	Generelt om retspolitik	539
5.1.	Retspolitik som videnskab	540
5.2.	Retsdogmatik og retspolitik	540
5.3.	Retspolitiske diskussioner	541
5.4.	Videnskabelig retspolitik via retsøkonomi	543
5.5.	Retspolitiske analyser og økonomisk teori	543
5.6.	Analysernes univers	545
5.6.1.	Retspolitik og økonomisk teori i integrerede analyser	545
5.6.2.	Regulering og økonomisk konsekvensvurdering ..	546
6.	Retsøkonomi og komparativ ret	547
6.1.	Komparativ juridisk og retsøkonomisk metode	548
7.	Funktionel retsøkonomi i lyset af Chicago- og Yale-skolerne	551
8.	Behov for tværfaglighed i økonomi	553
9.	Opsummering	555
Kapitel 17. Europæisk realistisk retspositivism		557
1.	Indledning	557
2.	Retten som system i EU	558
3.	EU-udviklingen som udfordring til retsfilosofien	560
3.1.	Ret uden forankring i en nationalstat	561
3.2.	Ændret rollefordeling mellem centrale aktører (lovgivere, domstole, juridiske forskere)	563
3.2.1.	Svækelse af nationale lovgiveres rolle	563
3.2.2.	Svækelse af nationale top-domstoles rolle	565
3.2.3.	Svækelse af visse retskilder	567
3.2.4.	Styrkelse af EU-lovgiver, EU-Domstolen og juridiske forskere	567
4.	Retskilder og gælde/gyldighedsbegrebet i europæisk, realistisk retspositivism	569
4.1.	Syntese	569
4.2.	Retskildedefinition	569
4.3.	Gyldighedsbegrebet (gældende ret)	570
4.4.	Retsteoretiske samspil mellem EU-ret og national ret	570
4.4.1.	Retspositivismen	570
4.4.2.	Naturretten	571
4.4.3.	Institutionel retsteori	571
4.4.4.	Kelsens rene retslære	572

Indholdsfortegnelse

4.4.5.	Dowrick og Hart	572
4.4.6.	Alf Ross	573
4.4.7.	Europæisk realistisk retspositivism	574
5.	Europæisk realistisk retspositivism sammenlignet med andre retsteorier	578
5.1.	Syntese af retspositivismen (Kelsen og Tuori) og Ross' realistiske retsteori.	578
5.2.	Europæisk realistisk retspositivism og European New Legal Realism	578
6.	Konklusion. Hvad nyt er der i europæisk realistisk retteori?	579
6.1.	EU-ret, folkeret og national ret som »one big system«	579
6.2.	Syntese af retspositivism og realistisk retsteori	579
6.3.	Konsensusteori. Juridisk praksis	580
6.4.	Nye teoretiske værktøjer	580
	Litteraturliste	581
	Stikordsregister	603

Denne bog er omfattet af lov om ophavsret og må ikke videregives – herunder udlånes, sælges eller kopieres – i digital form.

Indholdet må alene anvendes af licenstager i henhold til de til enhver tid gældende licensbetingelser.

© Jurist- og Økonomforbundets Forlag

Forord

Den hermed foreliggende 6. reviderede udgave af Retskilder og Retsteorier bygger ligesom 5. udgaven fra 2017 på Tvarnø & Nielsens retsteori, der kaldes europæisk, realistisk retspositivisme.

Bogen består af 17 kapitler. Kapitel 1 giver en introduktion til de følgende kapitler, der er opdelt i to dele. I del I gennemgås de retskilder, der anvendes i retsvidenskaben og i juridisk praksis samt i retsdogmatisk fortolkning. I del II gennemgås de vigtigste retsteorier og teoretiske perspektiver på retten.

I bogens del I gives i kapitel 2 en indledning til retskilder og retsdogmatisk fortolkning. I kapitel 3 gennemgås regulering, der omfatter dansk lovgivning i vid forstand (grundloven, almindelige love, bekendtgørelser, mv.), EU lovgivning, der omfatter traktater (TEU (Traktaten om den Europæiske Union), TEUF (Traktaten om den Europæiske Unions Funktionsmåde) og Chartret om grundlæggende rettigheder), EU-retlig sekundærlovgivning (forordninger, direktiver, afgørelser, henstillinger og udtalelser) og folkeretlige traktater og rekommendationer. Derefter behandles i kapitel 4 professionel juridisk praksis (domspraksis, administrativ praksis og juridisk forskningspraksis). Kapitel 5 handler om retssædvaner, kutymer og god skik regler. I kapitel 6 gennemgås retsprincipper, almindelige retsgrundsætninger og forholdets natur. I kapitel 7 behandles retsdogmatisk fortolkning. Kapitel 8 handler om komparativ ret og metode og kapitel 9 om retshistorie.

I bogens del II gives i kapitel 10 en introduktion til retsfilosofi. Herefter gennemgås de vigtigste retsteorier og teoretiske perspektiver på retten. I kapitel 11 behandles naturret, i kapitel 12 hermeneutik, i kapitel 13 retspositivismen som udformet navnlig af Hans Kelsen og videreudviklet i 'critical legal positivism' og institutionel retsteori og i kapitel 14 skandinavisk realistisk retsteori som udformet navnlig af Alf Ross. I kapitel 15 gives et kønsperspektiv på retten og kapitel 16 handler om retsøkonomi.

Hovedtrækkene i europæisk, realistisk retspositivism opsummeres i bogens sidste kapitel (kap. 17). Europæisk, realistisk retspositivism skaber en syntese mellem den klassiske retspositivism som udformet af Kelsen og Ross' realistiske retsteori. Retten anskues ud fra en monistisk synsvinkel,

Forord

hvor danske retskilder, EU-retlige retskilder og folkeretlige retskilder ses som ét stort, integreret retssystem. Gyldig ret (gældende ret) defineres som regler, der anvendes i juridisk praksis, fordi anvenderne på grundlag af en retsdogmatisk analyse, der behandler national ret, EU-ret og folkeret som et integreret system, finder, at de hører til retssystemet. De vigtigste former for juridisk praksis er domspraksis, lovgivningspraksis og forskningspraksis. Det er en forudsætning for, at en regel kan anses for gyldig ret (gældende ret), at der er en rimelig grad af konsensus herom mellem domstole, lovgivere og juridiske forskere. I tilfælde, hvor der ikke er det, er retsstillingen uklar. Regulering kan gennembrydes af praksis, og ingen af de juridiske praksisformer har forrang for de andre.

Bogen anvendes i universitetssektoren som lærebog på både bachelor- og kandidatniveau og på ph.d.-kurser. Bogen henviser sig generelt til alle, der er interesseret i, hvad retskilder og retsdogmatisk metode (juridisk metode) er, og hvilket teorigrundlag den hviler på.

Frederiksberg, april 2021
Christina D. Tvarnø & Ruth Nielsen

KAPITEL 1

Introduktion til Del I og II

1. Emne og problemstilling

I denne bog fremstilles hovedtrækkene af retskilde- og fortolkningsslæren og de underliggende retsteorier, som de tegner sig i Europa i begyndelsen af det 21. århundrede. Vi lægger særlig vægt på de ændringer og tilpasninger i tidlige tiders opfattelse af retskilde- og fortolkningsslære og retsteorier, som samspillet mellem national ret, folkeret og EU-ret i forbindelse med udviklingen af EU enten allerede har medført eller gør det nærliggende at diskutere. Vi anlægger således et evolutionært, internationalt, især EU-orienteret perspektiv.¹

Formålet med bogen er at gennemgå og analysere hovedtrækkene af retskildelæren og retsdogmatisk fortolkning samt at præsentere en række centrale retsteorier og at formulere europæisk realistisk retspositivism som en nuværende og fremtidig retsteori. Denne teori blev første gang formuleret i 2017-udgaven af nærværende bog. I denne udgave uddyber og præciserer vi europæisk, realistisk retspositivism.

Bogen er opdelt i to dele. Retskilder og retsdogmatisk analyse præsenteres i del I og de vigtigste retsteorier præsenteres i del II.

Del I gennemgår systematisk retskilderne og der lægges vægt på forholdet mellem retskildelære og retsdogmatisk fortolkning med henblik på indgående forståelse af indholdet i retskilderne og klarlæggelse af anvendelsen af retskilderne i gennemførelsen af en retsdogmatisk analyse. Endvidere lægges der i del I vægt på de ændringer og tilpasninger i retskildelæren og den retsdogmatiske fortolkning, som samspillet mellem national ret, folkeret og EU-ret har medført.

1. Se Nielsen, Ruth: Udviklingslinjer i europæisk retskildelære, EU-Ret & Menneskeret 2015 s. 153.

Kapitel 1. Introduktion til Del I og II

I bogens del II præsenteres en række centrale retsteorier, som har og har haft indflydelse på retsvidenskaben. Bogen formulerer i sin helhed en nyere retsteori – europæisk realistisk retspositivisme – samt præsenterer naturret, hermeneutik, retspositivisme og retsrealisme. Endvidere præsenteres et kritisk kønsperspektiv på retten samt et retsøkonomisk perspektiv, der inddrager økonomisk teori i retsvidenskaben og retsøkonomiens anvendelse og indhold i forhold til retsvidenskaben.

Bogen udmonter en nyere teori – europæisk, realistisk retspositivisme – om retskildelæren og dennes indflydelse på retsdogmatikken samt sætter fokus på den retskildemæssige og retsteoretiske udvikling, som blev sat i gang med stiftelsen af EF/EU i 1958, og som med Danmarks medlemskab af EF/EU pr. 1. januar 1973 har været en aktiv bestanddel i dansk ret siden da. Bogen er således dels et eksempel på anvendelsen af europæisk realistisk retspositivisme, med udgangspunkt i EU-rettens udvikling og den folkeretlige indflydelse på national ret, og dels en retsteoretisk formulering af europæisk realistisk retspositivisme, herunder overgangen fra dualisme til monisme, teoriens retskilde- og gyldighedsbegreb og syntese mellem retspositivisme og retsrealisme.

2. Bogens struktur

Bogen er opdelt således: Nærværende kapitel 1 introducerer en række af de vigtigste begreber inden for retskildelære, retsdogmatik og retsfilosofi med henblik på at skabe et forståelsesmæssigt overblik og et grundlag for læsning af resten af bogen. Begreberne uddybes og forklares mere indgående i de følgende kapitler. I kapitlet fremdrages også hovedforskellene mellem en monistisk og en dualistisk tilgang og de vigtigste hovedtræk ved europæisk, realistisk retspositivisme.

Del I omfatter kapitlerne 2-9, der handler om retskildelæren og retsdogmatisk fortolkning og påpeger en række udviklingslinjer inden for retsvidenskaben og retskildelæren.

Kapitel 2 giver en introduktion til retskilder og retsdogmatik. Retskilderne præsenteres i denne bog i to kategorier: 1) regulering og 2) praksis. Retskilderne udgår fra dansk ret, EU-ret og folkeret. Retskilderne gennemgås i kapitel tre, fire, fem og seks nedenfor.

I kapitel 3 redegøres for *regulering*, der omfatter lovgivning i vid forstand, såvel på nationalt niveau (herunder både offentlig- og privatretlig regulering) som på folkeretligt og EU-retligt niveau. I kapitel 4 behandles *praksis*. Her behandles praksis fra domstole, forvaltningsmyndigheder, administrative kla-

3. Sammenhæng mellem retsfilosofi/retsteori ...

genævn og Folketingets Ombudsmand samt retskildeværdien af juridisk forskningspraksis (juridisk litteratur). Kapitel 5 handler om aftaleregulering, retssædvaner, kutymer og god skik-regler. Dernæst behandles i kapitel 6 betydningen af retsprincipper, almindelige retsgrundsaetninger og forholdets natur. Kapitel 7 behandler retsdogmatisk fortolkning. Kapitel 8 handler om komparativ ret, og kapitel 9 omhandler retshistorie.

Bogens del II behandler i kapitel 10 til 17 retsfilosofi og en række forskellige retsteorier i et evolutionært perspektiv, herunder sammenhængen mellem retsteorier og retskidelæren og de ændringer, EU-udviklingen og internationalelseringen i øvrigt skaber behov for,

Kapitel 10 er en introduktion til retsfilosofien generelt. I de efterfølgende kapitler gennemgås en række centrale retsteorier i et historisk perspektiv. Kapitel 11 omhandler naturretten, kapitel 12 hermeneutisk retsteori, kapitel 13 gennemgår retspositivismen, og i kapitel 14 redegøres for skandinavisk retsrealisme. I kapitel 15 gennemgås et kønsperspektiv på retten, og i kapitel 16 introduceres retsøkonomiens sammenhæng med retsfilosofien. Det er i forhold til retspolitiske analyser særlig relevant at inddrage retsøkonomiske analyser, hvilket også behandles i kap. 16. I kapitel 17 gives en sammenfattende formulering af europæisk realistisk retspositivisme som retsteori. Dette skal ses i sammenhæng med bogens del I, som anvender denne retsteori på retskidelæren og retsdogmatikken.

3. Sammenhæng mellem retsfilosofi/retsteori og retsvidenskab/retsdogmatik

Retsfilosofi er betegnelse for den samlede mængde af retsteorier, som alle giver udgangspunkter for at forklare retsvidenskaben, herunder retskilderne og retsdogmatikken. Alf Ross definerede retsfilosofien således:²

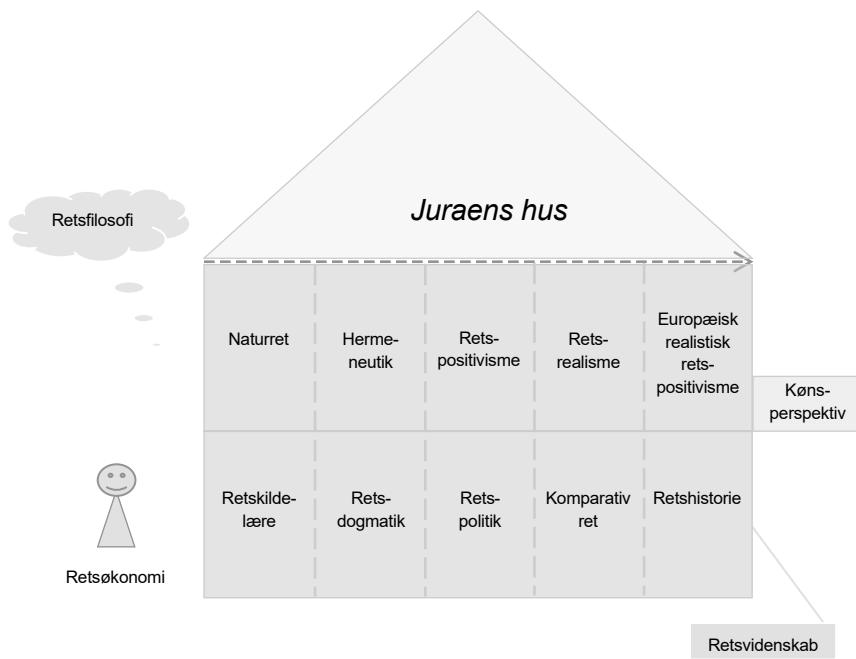
Retsfilosofiens genstand er ikke retten, nogen del eller side af denne, men retsvidenskaben. Retsfilosofien bor så at sige, en etage højere end retsvidenskaben og »ser ned« på denne.

Sammenhængen mellem retsfilosofi, retsteori og retsvidenskab i Ross' teori fremgår af nedenstående figur, *Juraens hus*, hvor stueetagen udgør retsvidenskaben og 1.-salen udgør retsfilosofien, se om denne nærmere i del II.

2. Ross, Alf: Om Ret og Rettfærdighed, Kbh., 1953, s. 35.

Kapitel 1. Introduktion til Del I og II

Figur 1.1. Juraens hus

Retsvidenskaben i stueetagen er opdelt i stuer, som til dels kan være adskilte, dels være sammenfaldende. Hensigten er at vise, at der er forskel på delområder i retsvidenskaben, selv om sammenhængen er stor.

Europæisk, realistisk retspositivisme har – ligesom andre varianter af retspositivismen, se om adressaterne for Kelsens rene retslære nedenfor i kapitel 13 – flere adressater end Ross' retsteori. Den retsdogmatiske analysemetode anvendes af alle, som udøver jura. Det er traditionelt dommere, advokater, anklagere, jurister (cand.jur.er) og embedsmænd, og det er også cand.merc(jur)'ere og inhouse jurister i virksomheder, patenthuse, sagsbehandlere i staten, regioner og kommuner.

Europæisk, realistisk retspositivisme er enig med Ross, Kelsen og de fleste andre retsteoretikere i, at det er retsteoriens opgave at formulere overordnede

4. Begreber og deres varierende betydning i forskellige retsteorier

kriterier vedrørende ontologi og epistemologi, som den juridiske videnskab skal leve op til.³

4. Begreber og deres varierende betydning i forskellige retsteorier

4.1. Gældende/gyldig ret

Begrebet gældende/gyldig ret varierer en del fra retsteori til retsteori. I europæisk, realistisk retsteori definerer vi gyldig/gældende ret som regler, der anvendes i juridisk praksis, fordi anvenderne på grundlag af en retsdogmatisk analyse, der behandler national ret, EU-ret og folkeret som et integreret enhedssystem, finder, at de hører til retssystemet. De vigtigste former for juridisk praksis er domspraksis, lovgivningspraksis og forskningspraksis. Det er en forudsætning for, at en regel kan anse for gyldig ret (gældende ret), at der er en rimelig grad af konsensus herom mellem domstole, lovgivere og juridiske forskere. I tilfælde, hvor der ikke er det, er retsstillingen uklar. Regulering kan gennembrydes af praksis, og ingen af de juridiske praksisformer har forrang for de andre, se nærmere nedenfor i kapitel 17.

Naturretten lægger vægt på en evaluering af retsreglens indhold, før reglen anses som bindende og gyldig. Evalueringen har skiftet gennem tiden, men bygger grundlæggende på idéen om at måle rettens gyldighed op mod en overnorm, der er baseret på religion, moral og etik eller på den menneskelige fornuft, se nærmere nedenfor i kapitel 11.

I hermeneutisk retsteori lægges vægt på juristers indsigt i retsvidenskaben på grund af den retstradition og det retssystem, jurister selv er en del af. Dette har betydning for fortolkningen af gældende ret, fordi jurister fortolker og forstår den juridiske tekst ud fra forudgående juridisk indsigt og teknik, en juridisk forståelse. Jurister læser lovens regler ud fra helheden, og den samlede lov kan ikke forstås uden fortolkning af de enkelte bestemmelser. Således kan hverken lovens dele eller lovens helhed stå alene. Del og helhed er gensidigt betingede og skal fortolkes i sammenhæng og vekselvirkning, hvilket kan beskrives ved hjælp af den hermeneutiske cirkel. Der ses således på

3. Evald, Jens: Juridisk teori, metode og videnskab, Kbh. 2020 er af en anden opfattelse. Han skriver: 'Med undtagelse af Alf Ross (1899-1979), som i sit retsfilosofiske fatterskab forsøgte at formulere en videnskabsteori for juridisk forskning, har ingen siden hævdet, at juridisk forskning bør opfylde bestemte af retsfilosofien opstillede kriterier for at kunne betragtes som (rets)videnskab. Gennem historien har den juridiske forskning vist sig at være stabil over for forbipasserende teoretiske modeluner og synes i det hele taget at leve sit eget liv uafhængigt af retsfilosofien.'